

Kriminološke strani zunanje-trgovinskega poslovanja

Mitja Deisinger*

Zunanjetrgovinsko poslovanje pomeni s kriminološkega vidika posebej zanimivo področje raziskovanja. V gospodarstvu je trgovina eden najpomembnejših dejavnikov, ki odločajo o uspešnosti in poživitvi proizvodnje ter prometa blaga in storitev. Posebno mesto zavzema zunanja trgovina, torej tista vrsta poslovanja, kjer zastopniki našega gospodarstva stopajo v stik s tujino, prestopajo državno mejo in uveljavljajo svoje poslovne zmožnosti na trgu, ki je drugačen kot domači. Prav ta posebnost daje zunanje trgovinskemu poslovanju poseben pomen, poleg vprašanja poslovne uspešnosti naše zunanje trgovine se postavlja tudi vprašanje zastopanja naše države z moralno-etičnega stališča. Pri omenjenem poslovanju je namreč varstvo ugleda naše državne skupnosti enako pomembno.

1. Posebnosti zunanjetrgovinskega poslovanja

Pojem zunanja trgovina v širšem pomenu besede obsega vsako menjavo dobrin in storitev s tujino v obliki trajne, poklicne dejavnosti.¹ Zunanjo trgovino lahko ocenjujemo z mikroekonomske in makroekonomske plati. Mikroekonomska plat obsega trgovske transakcije med rezidenti določene države in rezidenti drugih držav, z makroekonomske plati pa je zunanja trgovina blagovna menjava določene države s tujino. Zunanja trgovina v ožjem pomenu besede torej pomeni izvoz in uvoz blaga. Uvoz blaga državi omogoča, da se gmotno preskrbuje iz tujine, izvoz pa ji omogoča, da dobi sredstva potrebna za uvoz blaga.²

Pravno urejanje našega zunanjetrgovinskega poslovanja je imelo več razvojnih stopenj. V začetnem obdobju centralnega administrativnega načrtovanja so to sproti urejali pristojni državni organi. Odprava državnega monopola in prehod na delavsko samoupravljanje sta pomenila tudi širšo splošno pravno ureditev in nove nosilce zunanjetrgovinskega prometa — podjetja. Dokončno pravno ureditev je povzročila devizna reforma v letu 1961, tej pa je v letu 1962 sledil zakon o prometu blaga in storitev s tujino. Nadaljnjo stopnjo pravnega razvoja pomenita gospodarska reforma v letu 1965 in spremembe predpisov v letu 1966. Takšen burni razvoj pa je v zadnjem obdobju prinesel še nove

oblike dogovarjanja in sporazumevanja, ki nadomešča splošne pravne norme in pomeni posebno obliko sprostitev na tem področju.³

Sistem gospodarskih stikov s tujino je seveda odvisen tudi od položaja Jugoslavije kot majhne evropske države, ki se je odločila za samoupravno socialistično ureditev in ki postopoma prehaja iz nekdanje gospodarsko popolnoma nerazvite skupnosti v skupnost gospodarsko razmeroma razvitih držav. Njen posebni geopolitični položaj jo izpostavlja vplivom zgoščenih nasprotnih interesov in sil. Jugoslovanski model socializma seveda prinaša tudi kakovostno nova vprašanja v zvezi z organizacijo zunanjetrgovinskih stikov na samoupravnih temeljih, ki ob srečanjih z drugačnimi družbeno-gospodarskimi ureditvami pogosto nalete na hegemonistična hotenja.⁴ Naša samoupravna organiziranost v sistemu gospodarskih stikov s tujino se nedvomno bistveno loči od sistema z zaprto organizacijo socialističnih držav, članic SEV (sistem z državnim monopolom v zunanji trgovini), prav tako pa se zaradi samoupravnih lastnosti tudi bistveno loči od odprte organizacije zahodnih držav.⁵

Omenjeni posebni položaj Jugoslavije pa se poleg tega srečuje tudi z vsemi drugimi pojavi v svetovnem gospodarstvu. Omenimo naj le tri, ki določajo današnje konjunktorno stanje kot zaskrbljivo in nestanovitno. Nastaja namreč nizka stopnja rasti v razvitih gospodarstvih Zahoda, splošno razširjena in močna inflacija (odkrita ali prikrita) ter težave v zunanji finančni likvidnosti velikega števila držav.⁶

2. Omejevalna narava zunanjetrgovinskih predpisov

V našem zunanjetrgovinskem pravu imamo, kot je bilo že omenjeno, vrsto predpisov, ki tovrstno poslovanje natančno urejajo. Temeljni predpisi so tisti, ki določajo zunanjetrgovinski, devizni in carinski sistem. Vsebinsko ocenjeno so ti predpisi omejevalne narave, kar je glede na temeljni namen zunanje trgovine — povečanje izvoza in omejitev uvoza — tudi razumljivo. Pri tem naša država ni izjema, saj so tudi zunanjetrgovinski režimi drugih držav sestavljeni iz predpisov, s katerimi so določene meje, pogoji in pooblastila glede menjave s tujino. Te-

* Mitja Deisinger, diplomirani pravnik, namestnik javnega tožilca Socialistične republike Slovenije.

¹ Glej več o tem: Deželak, s. 80.

² Glej več o tem: Škorjanc, s. 95.

³ Glej več o tem: Gusel, s. 103.

⁴ Glej več o tem: Fabinc, II, s. 1.

⁵ Prav tam, s. 5.

⁶ Glej več o tem: Fabinc, I, s. 1.

meljni ukrepi zunanjetrgovinskega režima so carine, premije, devizno nadzorstvo, količniki in razni ukrepi, ki varujejo domačo proizvodnjo.⁷ S takšnimi ukrepi sodobni intervencionizem povsod po svetu razmeroma trdno drži v rokah državna gospodarstva, predvsem glede valutne in fiskalne politike, kreditne politike, usmerjanja mednarodne menjave.⁸

V naših pravnih predpisih se takšne omejitve kažejo predvsem v posebnih zahtevah za pridobitev dovoljenja za zunanjetrgovinsko poslovanje,⁹ v prepovedi nelojalne konkurence,¹⁰ načinih in pogojih za opravljanje zunanjetrgovinskega prometa,¹¹ načinih in pogojih za zastopanje tujih firm v Jugoslaviji,¹² v prepovedi poslovanja s firmami političnih emigrantov,¹³ omejitvah pri vlaganju sredstev tujih oseb v domače organizacije združenega dela¹⁴ ter pogojih za ustanavljanje podjetij v tujini.¹⁵ Posamezni družbeni dogovori, ki so se kot oblika urejanja začeli uporabljati leta 1972, določajo tudi načine in pogoje za zunanjetrgovinski promet na posameznem območju ali s posebnimi izdelki.¹⁶

⁷ Glej več o tem: Sočan, s. 1036, 1037.

⁸ Glej več o tem: Skorjanc, s. 95.

⁹ V zakonu o prometu blaga in storitev s tujino, Uradni list SFRJ št. 27/62, 14/65, 28/66, 54/67, 15/71, 29/71, 41/71, 26/72, 2/74, 24/74.

¹⁰ V zakonu o zatiranju nelojalne konkurence in monopolnih sporazumov, Uradni list SFRJ št. 24/74.

¹¹ V zakonu o prometu blaga in storitev s tujino, kot pod tč. 9, in v uredbi o postopku za sklepanje in objavlanje družbenih dogovorov o načinih in pogojih za opravljanje zunanjetrgovinskega prometa: Uradni list SFRJ št. 5/73.

¹² V družbenem dogovoru o ureditvi poslovnih pogojev za opravljanje poslov zastopanja tujih firm v SFRJ, Uradni list SFRJ 2/74.

¹³ V družbenem dogovoru o ureditvi poslovnih odnosov z zasebnimi firmami v tujini, Uradni list SFRJ št. 13/73.

¹⁴ V zakonu o vlaganju sredstev tujih oseb v domače organizacije združenega dela, Uradni list SFRJ 22/73.

¹⁵ V zakonu o ustanavljanju podjetij v tujini, Uradni list SFRJ 39/72, 13/73.

¹⁶ Med drugimi na primer družbeni dogovor o organiziranem nastopanju na zunanjem trgu in o območnem uvozu kakava in kakavovih izdelkov, Uradni list SFRJ št. 12/74, družbeni dogovor o pogojih in načinu izvoza in uvoza vina ter drugih alkoholnih pijač, Uradni list SFRJ št. 15/74, družbeni dogovor o načinu in pogojih opravljanja zunanjetrgovinskem prometu kotalnih ležajev, Uradni list SFRJ št. 17/74, družbeni dogovor o usklajevanju cen in drugih pogojev pri uvozu hladilne opreme, Uradni list SFRJ 20/74, itd.

Najstarejši in najpomembnejši varovalni ukrep so carine. Neenakomeren razvoj gospodarstva v posameznih državah je gospodarska utemeljitev varovalnih carin, s katerimi države izenačujejo zunanjo ceno z notranjo ceno istovrstnega domačega, vendar dražjega blaga.¹⁷ Tudi naša država se ni odpovedala takšnemu varstvu.¹⁸

Poleg carinskih so potrebni še dodatni ukrepi, imenovani tudi necarinsko varstvo ali »super-varstvo«.¹⁹ Ti ukrepi so blagovni kontingenti, devizni kontingenti, dovoljenja, soglasja, prepovedi itd.²⁰ Izvoz blaga je pri nas načelno popolnoma prost, vendar poleg prostega izvoza (LB) poznamo kot trajna ukrepa še izvozno dovoljenje (D) in soglasje za izvoz (S — v klirinške dežele). Pri uvozu obstajajo poleg prostega uvoza (LB) še naslednji trajni ukrepi: blagovni in devizni kontingent (RK, DK), uvozno dovoljenje (D) in soglasje za območno usmerjanje uvoza (S). Posebni začasni ukrepi omejujejo uvoz v prehodnem obdobju; mednje sodita globalna devizna kvota (GDK) in liberalno dovoljenje (DL).²¹

3. Kazensko-pravno varstvo

V prejšnjih poglavjih omenjene poglavitne posebnosti zunanjetrgovinskega poslovanja so nam hkrati za izhodišče pri reševanju etioloških in fenomenoloških vprašanj kriminalnosti v zunanji trgovini, poleg tega pa so tudi temelj za določitev prestopkov s tega področja. Kazniva dejanja, vsebovana v Kazenskem zakoniku in stranskih kazenskih zakonih, ter gospodarski prestopki in prekrški iz kazenskih določb zunanjetrgovinske zakonodaje vsebujejo kot temeljni varstveni objekt narodno gospodarstvo. Nedvomno se s temi kazenskimi določbami varuje tudi naša celotna družbeno-gospodarska ureditev. Glede na omenjeni varstveni predmet je uvrstitve tovrstnih prestopkov v kategorijo gospodarsko-kazenskega prava utemeljena. Spričo že omenjenih posebnosti v zunanji trgovini pa so

¹⁷ Glej več o tem: Vežjak, s. 68.

¹⁸ Tako kot dosedanji vsebuje takšne določbe tudi novi Carinski zakon, Uradni list SFRJ št. 10/76, ter zakon o carinski tarifi, Uradni list SFRJ št. 34/65, 5/69, 54/69, 22/68, 58/71, 71/72, 22/73.

¹⁹ Vsebovani so v zakonu o deviznem poslovanju, Uradni list SFRJ št. 36/72, 6/74, ter v zakonu o kreditnih poslih s tujino, Uradni list SFRJ 36/72, 6/74.

²⁰ Glej več o tem: Gusel s. 68—74.

²¹ Prav tam, s. 69.

prestopki s tega področja v tem okviru še posebej specializirana skupina, ki jo prav te posebnosti, izražene v posebni zakonodaji, dokaj jasno ločijo od drugih prestopkov gospodarsko-kazenskega prava.

V pravno ureditev zunanjetrgovinskega poslovanja posega tudi država s kazenskim pregonom. Kazenski zakonik vsebuje nekaj kaznivih dejanj, ki so posebej vezana na zunanjo trgovino. Tako je v členu 213 c Kazenskega zakonika inkriminirano ustvarjanje in posedovanje nedovoljenih skladov v tujini. Pri kaznivem dejanju sklenitve škodljive pogodbe in oviranja zunanjetrgovinske zadeve po 217. členu Kazenskega zakonika je v 2. odstavku zajeta posebna oblika nelojalne konkurence v zunanjetrgovinskem poslovanju, in sicer med domačimi gospodarskimi organizacijami pri poslovanju s tujimi firmami — kupci, prodajalci ali naročniki storitev. Kaznivo dejanje izdaje in neupravičene pridobitve poslovne skrivnosti po 218. členu Kazenskega zakonika inkriminira v 3. odstavku odnašanje zaupnih podatkov v tujino. Novelirani 2. odstavek 226. člena Kazenskega zakonika je kot kaznivo določil neupravičeno posredovanje ali zastopanje v zunanjetrgovinskem poslovanju. Kupčevanje s tujo valuto in devizami pomeni kaznivo dejanje po 234. členu Kazenskega zakonika. Kaznivo dejanje izdaje uradne skrivnosti po 320. členu kazenskega zakonika vsebuje v 3. odstavku tudi posebno obliko, pri kateri storilec izroči oziroma pridobi podatke z uradno skrivnostjo zato, da bi jih kdo odnesel v tujino. V stranski kazenski zakonodaji najdemo kazniva dejanja, povezana z zunanjetrgovinskim poslovanjem, v carinskem zakonu.

V zakonih, ki urejajo zunanjetrgovinsko poslovanje, so poleg tega še številne kazenske določbe, ki vsebujejo gospodarske prestopke in prekrške s tega torišča. Naj naštejemo samo zakon o deviznem poslovanju, zakon o zatiranju nelojalne konkurence in monopolnih sporazumov, carinski zakon itd.

V uvodu omenjena pomembnost zunanje trgovine, ki po svoje pomeni hkrati tudi predstavljanje naše države v tujini, nakazuje tudi vprašanje, ali bi lahko z omenjenih tipičnih oblik gospodarskih prestopkov v nekaterih položajih prešli tudi na področje političnih prestopkov ko zunanjetrgovinska malverzacija meri na izpodkopavanje gospodarskih temeljev naše ureditve. Mnenja o takšnih kvalifikacijah si skrajno nasprotujejo, vendar pa je pri zunanjetrgovinskih prestopkih nedvomno mogoč tudi primer, da je poslovna narava teh zadev povezana s poseb-

nimi, politično obarvanimi interesi tujih partnerjev. S takšnimi nameni povezana dejavnost odgovornih oseb naših organizacij združenega dela pa v teh primerih kljub temu, da gre v temelju za poslovne stike, lahko dobi tudi politično obarvanost in s tem ustrezno drugačno kvalifikacijo. Seveda se pri tem ne spuščamo v konkretna pravna vprašanja v zvezi s krivdno obliko, stekom itd.

4. Etiologija kriminalnosti v zunanji trgovini

Kriminal v zunanji trgovini je v naši družbi deležen velike pozornosti. Če se ozremo samo na stališča in ugotovitve republiške skupščine, sprejeta v aprilu letos,²² vidimo, da so gospodarska kazniva dejanja v zunanji trgovini ocenjena kot družbi posebno nevarna, ker povzročajo občutno škodo gospodarskim temeljem samoupravne socialistične družbe. Enaka ocena izhaja iz izjav, ki jih je dal predsednik Tito v pogovoru z »Vjesnikom«.²³ Kje naj poiščemo vzroke za zunanjetrgovinski kriminal? Poleg tistih, ki jih teorija tudi sicer ugotavlja pri etioloških raziskovanjih, obstajajo za odklonskosti v zunanjetrgovinskem poslovanju še nekateri posebni vzroki. Zunanja trgovina je tako živ organizem, da ga je težko sproti zajemati v predpise. Pogosto spreminjanje predpisov, ki je bilo že omenjeno in se še obeta, že samo po sebi prispeva k velikemu številu kršitev, bodisi zaradi neprilagojenosti takšnim spremembam ali pa zaradi povečane možnosti iskanja pravnih praznin pri novih predpisih. Tudi siceršnje vsebinske sprostitev državnega nadzorstva so povzročale odklonske pojave. Spomnimo se samo na obdobje liberalnega gospodarjenja in množične pojave ovinkarskih kupčij, nedovoljenih skladov v tujini in podobnih malverzacij.²⁴ Poslovanje v tujini pa za potencialne storilce prinaša še eno bistvenih prednosti: takšno poslovanje je namreč precej bolj kot domače trgovanje odtegnjeno nadzorstvu državnih organov, pa tudi posledice teh prestopkov je dosti lažje prikriti.

²² Stališča republiške skupščine glede gibanja kriminalnosti in drugih družbi škodljivih pojavov, njihovega preprečevanja in usmerjanja kaznovalne politike v SR Sloveniji, sprejeta 28. aprila 1976 na sejah vseh treh skupščinskih zborov, ESA 456, 548, 557.

²³ Pogovor predsednika Tita z »Vjesnikom«, s. 19.

²⁴ Deisinger, s. 14.

Vzročnost odklonskih pojavov s tem seveda ni izčrpana, vsakokrat jo določa tudi trenutni gospodarski položaj in še vrsta drugih težko opaznih okoliščin.

5. Fenomenologija zunanjetrgovinske kriminalnosti

Nedvomno obstaja pri zunanjetrgovinski kriminalnosti široko temno polje, kljub temu pa je zanimivo pogledati, kakšni prestopki se v kazenskem pravosodju dejansko procesuirajo, katera kazniva dejanja in gospodarski prestopki kot dve najpomembnejši skupini deliktov — nastopajo. Te oblike po svoje odsevajo posebnost posameznih obdobj naše zunanje trgovine in so nedvomno tudi reprezentant odklonskih pojavov v določenem obdobju.

Posamezne oblike so povzete iz kazenskih postopkov na območju SR Slovenije. Takšna krajevna omejitvev ne pomeni posebnega prikrajšanja, saj je zunanjetrgovinsko poslovanje v naši republiki v Jugoslovanskih razmerah nadpovprečno razvito, poleg tega deluje na tem območju veliko močnih zunanjetrgovinskih organizacij združenega dela pa tudi tranzitna dejavnost prek naše republike je izredno močna. Vse te okoliščine zgovorno govore, da so odklonski pojavi, ki jih opazimo v naši republiki, v marsičem reprezentativni tudi za vso državo.

Obdobje liberalnega gospodarjenja je prineslo tudi dokaj široko nezakonito dejavnost, ki se je pred sodišči manifestirala zlasti v naslednjih oblikah:

— Ovinkarske kupčije (switch), pri katerih so naša zunanjetrgovinska podjetja kupovala blago na Zahodu, takšen nakup pa našim državnim organom (bankam, carini itd.) priglašala kot kupčijo s partnerji iz klirinških držav. Na podlagi takšnih kupčij so pogosto profitirala z manjšimi carinskimi dajatvami in posebnimi uvoznimi premijami.

— Nedovoljene reeksportne kupčije, ki so pomenile izigravanje mednarodnih sporazumov, vodilo pa jih je zaslužkarstvo.

— Črni skladi v tujini, s katerimi so se okoriščali posamezniki in organizacije združenega dela.²⁵

Obdobje od leta 1972 do prve polovice letošnjega leta pomeni določeno celoto, ki jo določa začetek tega obdobja, namreč sklepi enaindvajsete seje predsedstva CK ZKJ in Pismo pred-

²⁵ Več o tem glej: Deisinger, s. 14—17.

sednika Tita. Ti dve listini sta nedvomno vplivali tudi na organe odkrivanja, pregona in sojenja, da so se bolj zavzeto lotili odpravljanja tovrstne kriminalnosti. Po drugi strani so se nedvomno spremenile tudi odklonske oblike kriminalnosti v zunanji trgovini (to pa je tudi posledica spremenjenih gospodarskih razmerij). Oglejmo si nekaj najznačilnejših primerov kaznivih dejanj, ki so bila obravnavana pred sodišči.²⁶

— Nedovoljena trgovina posameznih občanov, ki so v tujini kupovali večje količine blaga, namenjenega za prekupčevanje: predmet nedovoljene trgovine so bili izdelki iz umetnih vlaken, kmetijski stroji, orožje, zlatina, les, cement, živina in drugo. Ta dejanja so bila pogosto povezana s kaznivimi dejanji kupčevanja s tujo valuto, pri čemer so se kazale tudi manipulacije na račun različnih tečajev pri nas in v tujini.

— Primeri neupravičenega posredovanja za tuje, predvsem italijanske in nemške firme, neupravičeno zastopanje tujih firm, skupinsko delovanje storilcev, ki so bili med seboj povezani za prekupčevanje s pretihotapljenim blagom.

— Ustvarjanje nedovoljenih skladov v tujini, in sicer tako, da so ob uvozu surovin za delovno organizacijo, zapisali v fakturah višje cene tako pridobljena devizna sredstva, deponirana pri tujih firmah, pa so bila uporabljena za odplačila brez vednosti in nadzorstva Narodne banke.

— Pri poslovanju z angleško firmo naše podjetje ni obračunavalo prek tekočega računa, odprtega pri Narodni banki, temveč z nakazilom. Odgovorni osebi sta s tem spravili naše podjetje do ugodnosti, ki se mu po veljavnih predpisih sicer ne bi priznale, ker podjetje glede na kontokorentno razmerje ne bi bilo upravičeno do uporabe reeskontnih kreditov pri banki in s tem do nižjih privilegiranih obrestnih stopenj.

— Neupravičena poznejša sprememba že sklenjene pogodbe z nemško firmo glede načina plačila kupnine iz akreditiva v nakazilo: to je povzročilo, da ni prišlo do realizacije, tako, da je za naše podjetje nastala večja premoženjska škoda.

Gospodarski prestopki kažejo še bolj zanimivo paleto odklonskosti v zunanji trgovini. Obravnavane so bile številne kršitve organizacij združenega dela, ki so se spuščale v nedovoljene kupčije s tujimi partnerji, nezakonito ustanav-

²⁶ Oblike so povzete po podatkih letnih poročil Javnega tožilstva SR Slovenije za leta 1972, 1973, 1974, 1975 ter iz operativnih poročil v obdobju 1972 — I. polletje 1976.

ljale svoja podjetja v tujini, brez dovoljenja, najemale kredite pri tujih bankah ali partnerjih, ustvarjale nedovoljene sklade v tujini, se ukvarjale s tihotapljenjem cigaret in podobnimi nezakonitostmi. Pogostne so bile tudi kršitve v zvezi z distribucijo deviznih sredstev, povišanjem tečajev, nepravočasno izterjavo plačil za izvoženo blago, zakasnitvami z uvozom plačilnega blaga itd. V zadnjem obdobju so pogostejši primeri odtujevanja kapitala, nepriglašanje sredstev v tujini, nepravilno prilaščanje proračunskih sredstev v zvezi z izvoznimi spodbudami, nelojalno sodelovanje s tujimi firmami v lasti ali z vodstvom naših državljanov.

6. Sklep

Občutljiva zunanja trgovina ne more prenesti velikega števila odklonskih pojavov. V preteklosti so nam takšni pojavi prinesli veliko gmotno in moralno škodo.²⁷ Nekatere slabosti, ki jih še zadržuje sedanja pravna ureditev, bodo morali prihodnji predpisi v novi zasnovi zunanjetrgovinskega sistema odstraniti, saj očitno povzročajo tudi odklonske pojave. Gre predvsem za ne-normalno veliko število organizacij združenega dela, ki so registrirane za zunanjetrgovinsko poslovanje, preveliko število naših trgovskih zastopstev v tujini in neustrezna izbira odgovornih oseb v organizacijah združenega dela, ki pridobijo zunanjetrgovinsko registracijo.

²⁷ Pogovor predsednika Tita z »Vjesnikom«: »Zaprli smo precej ljudi, takih, ki so bili povezani z različnimi špekulanti v tujini in ki so nam delali veliko škodo. Koliko imamo zunaj črnih skladov, ne moremo razvozlati...«, s. 19.

UDC 343.53

The Criminological Aspects of the Foreign Trade

Deisinger, Mitja, Deputy Public Prosecutor of the SR of Slovenia, Public Prosecutor Office of the SR of Slovenia, Ljubljana

The foreign trade business has many specific characteristics which seem to be reflected in the nature of the offences in that area. Especially the limiting nature of the foreign trade legislature seems to be specific.

The foreign trade regulations being part of the whole system of economic relations in Yugoslavia are protected by criminal legislation, i. e. incriminations of criminal offences from that field, economic transgressions and economic misdemeanors. The reasons for the deviant behavior here seem to be at least partly in the fluctuations of the legisla-

Kljub omenjenim in še drugim gospodarskim vzrokom, ki omogočajo odklonskosti v zunanji trgovini, pa je še vedno potreben tudi učinkovit državni pregon. Najhujše prestopke je nujno treba procesuirati, tako zaradi splošnega preprečevanja kot tudi zaradi individualnega namena kaznovanja. Novo, v tej zvezi še ne povsem doumeto kakovost, pa pomeni družbeno dogovarjanje in sporazumevanje v zunanjetrgovinskem poslovanju, saj v bistvu prinaša tiste temelje, ki že po sebi odstranjujejo odklonske pojave.

UPORABLJENA LITERATURA:

1. Deisinger, Mitja: Gospodarski kriminal v zunanji trgovini, *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 25, 1974, 1, s. 14 do 19.
2. Deželak, dr. Bogomir: **Organizacija in politika blagovnega prometa**, izdala Visoka ekonomska komercialna šola Maribor, 1965, dopolnjen ponatis 1976, 391 str.
3. Fabinc, dr. Ivo: **Aktualna vprašanja odnosov s tujino**, Izobraževalni center ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, 1975, 14 str.
4. Fabinc, dr. Ivo: **Razvoj samoupravnega sistema ekonomskih odnosov s tujino**, Izobraževalni center ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, 1976, 20 str.
5. Gusel, mr. Leo: **Oblike, pomen in problemi pravnega urejanja v naši zunanji trgovini**, Visoka pravna šola Maribor, Visoka ekonomska komercialna šola Maribor, 1975, str. 97 do 104.
6. Sočan, Lojze: **Položaj in možnosti Slovenije v mednarodni delitvi dela**, *Teorija in praksa*, 10, 1975, letnik XII, str. 1036 do 1050.
7. Škerjanc, dr. Janez: **Ekonomika SFRJ**, Marksistična knjižnica 3, 1975, 148 str.
8. Vezjak, dr. Danilo: **Sodobno zunanjetrgovinsko poslovanje**, EPOK, 1975, 478 str.
9. Pogovor predsednika Tita z »Vjesnikom«, *ČZP Komunist*, 1976, 30 s.

Neformalno (družbeno) nadzorstvo

Janez Pečar*

Neformalno (družbeno) nadzorstvo je pomembna sestavina družbenega nadzorstva sploh, posebno zato, ker se z njim prilagajamo osebnim in skupnim vrednotam, pridobljenim z življenjsko prakso, s katero navadno ločujemo pravilno od napačnega.

Pod nadzorstvom na splošno razumemo proces, s katerim kaka ureditev oblikuje, ureja, prilagaja in vodi vedenje ljudi za svoj obstoj. O tem je v zadnjem desetletju dosti razpravljanja, vsaj kar zadeva formalno nadzorstvo. Za neformalno (družbeno) nadzorstvo je iz zornega kota teorij o nadzorstvu manj zanimanja, čeprav je zelo zapleteno, izredno pomembno, dokaj različno in odvisno od posameznih skupin. Na splošno gre pri neformalnem nadzorstvu za tisti del družbenega nadzorstva, ki se kaže v manj določenih in manj otipljivih oblikah (v navadah, običajih, dogovorih, javnem mnenju itd.) in deluje bolj podzavestno. Glede na to je vsakdo udeležen v procesu socializacije in se mora prilagajati drugim, da lahko ustvarja takšna ali drugačna razmerja z njimi. Drugi ga pogosto zaradi pomanjkljivosti v prilagajanju sprejemajo ali odklanjajo in ne nazadnje tudi poboljšujejo in kaznujejo. Za neformalno nadzorstvo pa velja še neka posebnost. Ta je v nagrajevanju pravilnega, sprejemljivega, normalnega, pričakovanega in zaželenega vedenja ter ravnanja.

Ugotavljajo, da se navadno »vsa družbena vprašanja spreminjajo v vprašanje družbenega nadzorstva.¹ Nadzorstvo pa hkrati pomeni prizadevanje za socializacijo ali drugače povedano nadzorstvo je v družbi nepogrešljiva dejavnost, ki se kot taka opravlja organizirano in formalno ali spontano in neformalno, vendar vedno zato, da posamezne družbene skupine ali celotna družba sploh lahko delujejo.

Neformalno nadzorstvo ima svoje poti nagrajevanja, kaznovanja, usmerjanja in prilagajanja. V njem imajo pogosto veliko vlogo posamezniki ali ožje skupine in ti marsikdaj določajo potrebe po prav določenem vedenju ter ga tudi vrednotijo. Zato se pri tem še toliko bolj odpirajo razna etična vprašanja, kako in koliko naj sploh ljudje vplivamo na vedenje drugih, še posebno, ker gre za biopsihične posebnosti vsakega posameznika nasproti dokaj enovitemu vzorcu pričakovanega vedenja.

* Janez Pečar, diplomirani pravnik, doktor znanosti, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 11.

¹ Park-Burgess v navedbi Janowitz, s. 92.

Čeprav neformalno nadzorstvo, oblike delovanja in načine ocenjevanja sprejemamo kolikor toliko prostovoljno, z življenjsko prakso, v razmerjih z drugimi, ga tako ali drugače, očitno ali nevidno vendarle opravlja vrsta neformalnih skupin, bodisi kot celota bodisi s svojimi posameznimi člani. Ti navadno ugotavljajo, kako se vedenje kakega člana sklada s pričakovanim ravnanjem, kajti sleherna vedenjska norma (zapisana ali običajna) spodbuja tudi vrednotenje. In če se ljudje (s pravom ali kako drugače) dogovarjajo in prilagajajo svoje vedenje določenim družbenim ciljem in socializirajo z njim, potem je odklonskost od dogovorjenega (in povprečnega) tudi (skupinsko) družbeno vprašanje. V zvezi s tem pa vedenje ni več samo strokovno področje, marveč največkrat tudi družbeno in politično.

Če naj mehanizmi za uresničevanje formalnega nadzorstva hkrati postajajo tudi politični organi (namenjeni tudi za politično socializacijo), nastajajo pri tem zlasti vprašanja, kako so mehanizmi neformalnega nadzorstva v kaki družbi prikladni za socializacijo glede političnih ciljev.

Sestavek načinja nekatera vprašanja neformalnega nadzorstva, zlasti glede njegovih mehanizmov in sredstev za socializacijo v zvezi z vrednotami ter nagrajevanje in kaznovanje. Posebno poudarja tudi vpliv prevladujoče ideologije in prava na njegov razvoj.

1. Mehanizmi neformalnega nadzorstva

Neformalno (družbeno) nadzorstvo opravljajo predvsem primarne in sekundarne skupine, čeprav tudi avtoriteta kakega posameznika ni brez vpliva na vedenje ljudi in je pri nekaterih osebah (ali celo skupinah) neredko lahko izredno pomembna.

Primarne skupine opravljajo nadzorstvo v neposrednih stikih ljudi med seboj. To so **družina, zakonec, bratje in sestre, sosesčina, otroci** pri igri itd. V teh skupinah vladajo prisrčna, ožja, intimna in pogosto čustvena razmerja med ljudmi. Ljudi iz primarnih skupin vežejo posebna neformalna razmerja s svojimi lastnimi atributi nadzorstva, kazni in nagrajevanja. Primarne skupine ustvarjajo takšna razmerja, da se jim človek tudi pozneje, v odraslosti pridružuje in vrača vanje. Za primarne skupine so torej značilni »nespecializiran značaj skupine, sorazmerna